

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСНОВИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Совгіра С.В., д.п.н., професор, Гончаренко Г.Є., к.б.н., доцент
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Екологічно безпечне освітнє середовище претендує на теоретичне обґрунтування методології розробки конструкту педагогічної реальності, орієнтованої на екологічно безпечний оптимум взаємодії особистості і навколишньої природи.

На думку А. Вікторова, «явище безпеки входить не тільки до числа глобальних проблем людства, а й виступає основою збереження і розвитку будь-якого соціального організму. Тому тенденція якісної зміни сучасного світу як на різних рівнях взаємовідносин природи і суспільства, так і в різних сферах суспільного буття (соціального, економічного, політичного, культурного) вимагає, з одного боку, теоретико-методологічного осмислення безпеки (уточнення принципів наукового дослідження і категоріально-понятійного апарату), а з іншого – визначення філософії безпеки в контексті нового світовідношення і світорозуміння (геокультурного та гуманітарного)» [2].

Пріоритетні напрями розвитку загальної екології все більшою мірою зачіпають аспект взаємодії світу природи і психіки людини. Незаперечні факти і підтвердження з психологічної точки зору вказують на принципову значущість цього аспекту. Характерні (індивідуальні, професійні та ін.) особливості світосприйняття, розглянуті з екологічної точки зору, накладають помітний відбиток на психічний стан суб'єкта освітнього середовища. Це передбачає виражений вплив екологічних чинників природного світу на психічні процеси і явища.

Діаметрально протилежним можна вважати предмет екологічної психології, яким є екологічна свідомість, що розглядається в соціогенетичному, онтогенетичному і функціональному аспектах. У даному контексті простежується особлива роль екологічної культури як ідеалу екологічно орієнтованої особистості. І екологічна психологія, і психологічна екологія виникають на двох протилежних полюсах поєднання екології та психології. Їх вичленення в самостійні галузі дослідження (А. Бодальов, С. Дерябо, В. Панов, В. Філін, В. Левін та ін.) показує, що по кожній із них можна реально виявити внутрішній взаємозв'язок обох напрямів.

Аналіз наукових досліджень дозволив зробити висновок про те, як важливо позначити і аргументувати нові пріоритети освіти, зробити важливі кроки на шляху до екологічних знань, які відповідатимуть можливості оптимізації взаємодії особистості і навколишнього світу. Накопичений багаж дослідних даних «провокує» педагога виправляти недосконалість навколишнього освітнього середовища, створюючи проекти, націлені на сконструйовані ідеали. У цьому контексті виділяється поняття безпека як явище, без якого не можуть нормально розвиватися ні особистість, ні соціальна організація, ні суспільство, ні економіка, ні держава.

Екологічна безпека має на увазі стан захищеності довкілля та життєво

важливих інтересів людини і громадянина від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності й загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, їх наслідків.

Протилежним станом безпеки є стан небезпеки. Поняття «небезпека» використовується для характеристики здатності завдати шкоди процесу життєдіяльності. На думку С. Белова «небезпека – це негативна властивість матерії, здатна завдати шкоди самій матерії: людям, природному середовищу, матеріальним цінностям [1, с. 37].

А. Сухов розглядає структуру процесу впливу небезпеки в статичному і динамічному аспектах. Статичний аспект включає джерело небезпеки, що піддає небезпеці об'єкт, засоби впливу небезпеки на об'єкт. Динамічний аспект – мету джерела небезпеки, процес впливу джерела небезпеки, результат впливу [3, с. 51-52].

Під шкідливими і небезпечними чинниками розуміються обставини, що погано впливають на людину і суспільство. Шкідливими чинниками є обставини, які негативно діють на людину і суспільство, заподіюють шкоду у процесі взаємодії з людиною, групою людей. Для шкідливих чинників характерна поступовість, довжина в часі впливу на людей і суспільство. Небезпечними чинниками є явища і процеси, які завдають збиток у вигляді швидкого, різкого позбавлення людини, суспільства цінностей (здоров'я, матеріальних чи духовних цінностей тощо). Однак шкідливі і небезпечні чинники є одночасно факторами ризику, тобто існує ймовірність заподіяння шкоди (чинники можуть призвести, а можуть і не привести до збитку). Чинниками є складові частини умов і ситуацій. Під умовами доцільно розуміти співвідношення конкретних шкідливих і небезпечних чинників, тобто обстановку, в якій людина діє. Умови бувають шкідливими (шкідливі чинники) і небезпечними (небезпечні чинники). Під ситуаціями доцільно розуміти природні сегменти соціального життя, для яких характерні місце, час, суб'єкти, зміст діяльності суб'єктів, соціальний контекст. Ситуації поділяються на види: складні (вимагають інтелектуальних зусиль для пошуку шляхів подолання перешкод), важкі (вимагають практичних зусиль для подолання перешкод, коли немає небезпечних і шкідливих чинників), небезпечні (маються шкідливі і небезпечні чинники, тобто можливо заподіяння шкоди людині, суспільству), екстремальні (небезпека настільки велика, що для її подолання людина діє на межі можливостей), надзвичайні (характерний значний масштаб небезпеки, що загрожує великим групам людей) і критичні (чинники небезпеки неможливо усунути, і збиток, що зачіпає суттєві інтереси людини, вже заподіяно або він неминучий). Екстремальні, надзвичайні, критичні ситуації можна розглядати як різновиди небезпечних ситуацій. Ситуація включає умови і чинники, для неї характерна діяльність людини з профілактики та подолання шкідливих і небезпечних чинників, створення безпечних умов життєдіяльності. Сукупність взаємопов'язаних небезпечних ситуацій доцільно називати небезпечною подією.

У контексті єдиного проблемного поля дослідження проявляється категоріальний логічний взаємозв'язок понять «освітнє середовище» «безпека»,

«безпечне освітнє середовище», «екологічно безпечне освітнє середовище».

Під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміємо систему психолого-педагогічних умов, впливів та можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників і визначають оптимальну взаємодію зі світом природи.

Причинами зміни характеру взаємодії особистості і навколишньої природи, що вплинули на зниження захищеності від негативного впливу екологічних чинників в освітньому процесі є:

- докорінне перетворення більшості видів діяльності в сучасному суспільстві;
- збільшення темпів зміни одних умов функціонування освітнього процесу якісно іншими;
- загальна урбанізація, відчуження людини від світу природи;
- бурхливий розвиток інформаційних технологій, здатних замінювати природний освітній простір на віртуальний;
- надмірне прагнення до стандартизації чітких характеристик сприймання об'єктів і явищ.

Екологічну безпеку освітнього середовища визначають такі ознаки:

- забезпеченість оптимізації дії всіх значущих екологічних чинників;
- посиленість створення суб'єктами освітнього процесу дійсних умов середовища екологічно безпечної модальності;
- реальність забезпечення узгодження, комплементарної основи контактів особистості та освітнього простору;
- побудова спеціалізованого культурологічного базису перетворення освітнього середовища;
- перспективна спрямованість на розвиток не тільки екологічних уявлень, але також відносини, технологій взаємодії особистості і навколишнього світу в стані захищеності від негативного впливу екологічних чинників;
- визначеність рівнів індивідуальних аксіологічних фільтрів особистості і соціальних установок на формування екологічно безпечного освітнього середовища;
- необмеженість масштабних характеристик безпеки планованого освітнього процесу.

Сукупність вимог до екологічно безпечного освітнього середовища відповідно до життєвої орієнтації особистості як суб'єкта освітнього процесу набуває такого вигляду:

- чітка регламентація прав і обов'язків суб'єктів освітнього процесу в аспекті їх взаємодії з компонентами освітнього середовища;
- доступність зони екологічно безпечного розвитку;
- висока визначеність навчальних ситуацій взаємодії з живими і неживими об'єктами освітнього середовища;
- відносна передбачуваність можливого впливу екологічно небезпечних чинників середовища в освітньому процесі;
- можливість здійснення перетворювальних дій в межах всіх компонентів освітнього середовища;

- виразність екофільної спрямованості у взаємодії суб'єктів освітнього процесу з середовищем;
- ломка стереотипних установок, що суперечать тенденціям відкритості екологічної свідомості;
- відповідність оціночних критеріїв якості освітнього середовища індивідуальним параметрам екологічної безпеки суб'єктів освітнього процесу;
- динаміка параметрів міжособистісного простору як структурного елементу соціального компоненту освітнього середовища;
- можливості для реалізації спеціальних здібностей, значущих для екологічної комфортизації освітнього середовища (музичних, художніх тощо);
- готовність до інформаційної діяльності з припинення дій, що завдають шкоди природним об'єктам;
- закритість екологічних ніш освітнього середовища діям чинників, дестабілізуючих стан екологічної безпеки.

Екологічно безпечне освітнє середовище розуміється нами як система психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників і визначають оптимальну взаємодію зі світом природи.

Список використаних джерел

1. Белов С. В. Примерная лекция по дисциплине «Введение в специальность» на тему: «Основные понятия, термины и определения в безопасности жизнедеятельности» // Безопасность жизнедеятельности. – 2002. – №3. – С. 36-39.
2. Викторов А. Н. Философия безопасности в контексте гуманитарного миропонимания глобальных проблем / Глобализация и социальные изменения : материалы научной конференции (М., 2006) : Сборник научных докладов. – М. : Изд-во МГУ, 2006. – С. 62-64.
3. Сухов А. Н. Социальная психология безопасности. – М. : Академия, 2004. – 296 с.